

Morel Gyula

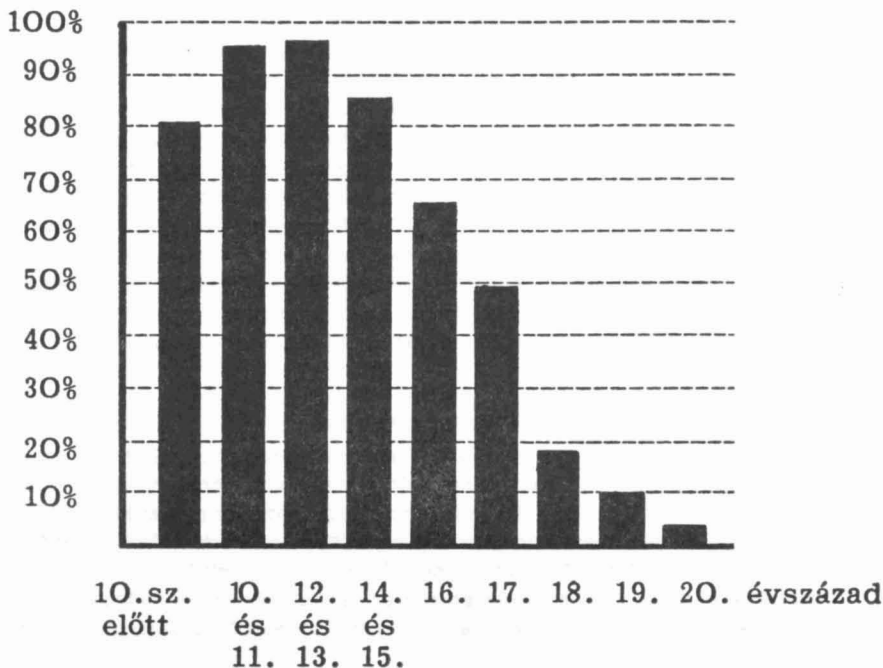
A SZEKULARIZÁCIÓ KIHÍVÁSAI A KERESZTÉNY SZÁMÁRA

Fogalomtisztázás

Ha a szekularizáció kifejezést halljuk, legtöbbünk lelki szemei előtt lefelé hajló statisztikai görbék, nulla felé haladó számsorok jelennek meg: a vasárnapi templombajárók száma csökken, a szentségek használata mind ritkább lesz, egyre kevesebben választják a papi vagy szerzetesi hivatást stb. — Ha közelebbről megvizsgáljuk ezeket az irányvonalakat, rögtön felmerül a nagyon fontos kérdés: Hogyan kell értenünk, hogyan kell értelmeznünk ezeket a jelenségeket? Mivel a szekularizáció fogalmának lényeges szempontjáról van szó, közelítsük meg a témát egy konkrét példával.

Pitirim Sorokin szociológus tartalmi elemzésnek vetette alá a keresztény Nyugat műalkotásait. Szakemberek segítségével kiválasztott több mint 100.000 szobrot és festményt, melyek szerinte az utolsó tíz évszázad nyugati képzőművészetének reprezentatív műalkotásai. A tartalomra vonatkozó egyetlen kérdés az volt, hogy témájuk vallásos-e vagy profán. Mint a következő ábra mutatja, meglepő eredményeket tárt fel a kutatás:

A vallásos tartalmú műalkotások százalékos aránya az utolsó tíz évszázad nyugati szobrászatában és festészetében:

Forrás: J. Matthes (szerk.): Internationales Jahrbuch für Religionssoziologie. II. kötet. Köln, Opladen, 1966. 9.—49. o.

Az ábra önmaga helyett beszél. A középkorban 3% a profán témák arányrészese, a 20. században a műalkotások 4%-a vallásos témájú, vagyis valódi „örösváltásról” beszélhetünk. De éppen a pontos felmérés jelent kihívást számunkra, hogy kérdéseket tegyünk fel: Lényeges vagy lényegtelen ismérvei-e a vallás fogalmának a mért jelenségek? A vallásosságra mint olyanra jellemzők-e ezek a konkrét kifejezési formák, vagy inkább arra a felfogásra, hogy hol és hogyan kell a vallásnak kifejeződésre jutni, vagy esetleg csak arra a rangra, amelyet a vallás a művészetekben és a nyilvánosságban kap? Csak egy történelmileg és intézményesen meghatározott elgondolásnak felel-e meg az a vallásfogalom, amit itt vizsgálat alá vettünk, vagy érvényes a mai felfogásra is? – Kérdések, amelyekre a jelen tanulmány 3. és 4. részében fogunk válaszokat keresni.

A negatív számsorokon túl a szekularizáció fogalmához tartozik a vallási és profán szféráknak a szétválása a modern ipari társadalmakban. Erre a tényre jellemzők egy újabb osztrák felmérés eredményei: „61 % kérne tanácsot paptól vallási problémákra, 56 % személyes kétségbeesésben, 46 % lelkiismereti nehézségekben, 17 % házassági gondokban és 16 % a gyermeknevelés kérdéseiben. Szinte teljesen jelentéktelen azonban a pap szerepe a foglalkozással kapcsolatos gondokban (2 %), anyagi ügyekben (2 %) és politikai kérdésekben (2 %). – A vallás és a ‚kinti’ élet között tehát éles választóvonal húzódik. A politikának, a gazdasági életnek és a foglalkozásnak tehát az emberek véleménye szerint kevés köze van a valláshoz.”¹ – Szakkifejezéssel élve funkcióvesztéséről van szó. Már a házassági és nevelési területeken is csak a népesség elenyésző hányada tartja szükségesnek a vallás szerepét, a társadalmi élet többi szektorában a vallás iránti igény szinte nem létezik. A vallás funkciója tehát a szoros értelemben vett személyi értelemkeresésre korlátozódik.

Viszonylag új tartalom a szekularizáció fogalmában az egyháztól független vagy egyházon kívüli vallásosság. Számos empirikus kutatás² mutat ki olyan rétegeket, melyek vallásosan hívőnek tartják és mondják magukat, ténylegesen hisznek és vallásos gyakorlatokat végeznek, az intézményes egyházi szervezeteket és formákat azonban részben vagy egészében elutasítják. S ezekhez a rétegekhez nem olyan személyek tartoznak, akik emberi gyengeségből kerülnek szembe az egyházi hierarchiával vagy rendelkezésekkel, hanem akik ezeket elvileg nem fogadják el.

Helyzetelemzés

A szekularizáció kihívásait akkor tudjuk legjobban megérteni és egyházunk javára fordítani, ha a fejlemények hátterét elemezzük. Szociológiai szemszögből nézve a szekularizáció elkerülhetetlen folyamat, amennyiben szakadék keletkezik a társadalom egészében létre jött alapvető változások és a vallási ill. egyházi elvárások között. Érthető ugyanis, hogy ilyen körülmények között a csökkent motiváció negatív számsorokat eredményez, a „vallási” és a „profán” területe szétválik, és (mivel a személyes vallásos életet könnyebb az új társadalmi fel-

fogáshoz és stílushoz idomítani, mint a szilárd egyházi szerkezetet és normákat) egyházon kívüli vallásos hit keletkezik. — Ez az egyszerű elvi meghatározás a gyakorlatban persze rendkívül komplikált. Ebben a rövid tanulmányban csak néhány példára utalhatunk.

Már a görög és a római birodalom dokumentumaiból tudjuk, hogy korábbi társadalmakban is működtek hagyománybontó erők. Így pl. alkotó erejű személyiségek újításokat vezettek be, a fiatalabb generáció ellenszenva a megelőző generáció magatartási mintáival szemben változásokhoz vezetett, a társadalom újabb feladatok megoldására kényszerült és új eszközök birtokába jutott. A hagyomány egyes elemei lassan kimentek a divatból vagy új magyarázatot kaptak.³ Az ipari társadalom azonban — az újítások megbecsülésével és díjazásával — kifejezetten elősegítette és jutalmazta ezeket a változási folyamatokat, s ezzel a hagyományok jelentőségét erősen csökkentette. — A vallásos hit hagyományokra támaszkodik. De a hagyománynak egyházi téren kettős értelme van: Krisztustól, apostoloktól és az ősegyháztól átszármaztatott tanítás, s ennek kulturális (hagyományos) öltözete. Nem abban áll-e az egyház egyik lényeges feladata, hogy éppen nem „hagyományos”, hanem időszerű formában testesítse meg az örök igazságot?

A legújabb kor emberében kiolthatatlan igény él a szabadság iránt. Nagy betűvel írja az ember személyi méltóságát és önrendelkezési jogát. Az utóbbi évtizedek történelmében az egyik emancipációra és demokratizálódásra irányuló mozgalom a másikat váltja fel. Ez az új embertípus szinte képtelen elfogadni az ember lényegi függőségét Istentől, ha nem sikerül nyilvánvalóvá tenni számára, hogy mi az alapvető különbség a Teremtőtől és teremtményektől (emberektől) való függőség között. Az önmaga fölött rendelkezni akaró embernek nehézséget jelent végleges, felbonthatatlan elkötelezettségeket elfogadni ill. vállalni. De leginkább az zavarja, ha olyan valamit találunk fel neki végleges és megváltoztathatatlanként, ami átlátszóan nem az. — Miért nem vagyunk képesek a történelem tanulságai alapján őszinte és nyílt kifejezőmódra, megkülönböztetve hitünk örök lényegét minden mástól, ami legjobb tudásunkra vagy az adott körülmények kényszerítő döntéseire alapul?

Rendkívül erősen rányomta bélyegét a modern társadalomra a felvilágosodás és a felvilágosultság, valamint az ezzel párosult, M. Weber-től alaposan elemzett racionalitás, vagyis a világ „varázslattól való felszabadítása”.⁴ Ide tartozik a természettudományos gondolkodás felerősödése, a földrajzilag távoli kultúrák elérhetősége és megismerése, valamint a tömegtájékoztatási eszközök robbanásszerű kifejlődése és az ezzel kapcsolatos gyors és leleplező értesültség. Bár az újság, a rádió és a televízió sok maszlagot közöl, a ma embere mégsem hajlandó mindent lenyelni, amit meggyőző érvelés nélkül mondanak neki. — A hívő keresztény megvetéssel utasít el babonás szertartásokat. Meglepődhet tehát, ha saját rítusait a „kívülállók” hasonló mentalitásnak könyvelik el, amennyiben nem képes a mai gondolkodásmódnak megfelelő formákban bemutatni és szükség esetén igazolni?

Hátrányok és előnyök

A szekularizáció folyamatának rengeteg hátránya és előnye van. Az itt következő utalások inkább csak arra a beállítottságra és magatartásra akarnak célozni, amellyel a keresztény embernek a szekularizáció kihívásaira válaszolnia kellene.

Az egyházak befolyása a társadalmi szervezetekre és a profán intézményekre nyilvánvalóan csökkent. Hiábavaló lenne ezt a tényt szépítgetni. Veszteségről van szó, amely ellen fel kell venni a küzdelmet az elemzés és alkalmazkodás minden jogos eszközével. — De a fejlemények hasznosak arra is, hogy megértsük a kereszténység lényegét: „A hit, amely a szívet megváltoztatja, az Isten iránti szeretet, amely valóban megigazuláshoz vezet, egy nép- vagy tömeg-egyházban is Isten kegyelmének hallatlan, egyszeri csodája, amely, amennyiben egyáltalán emberi összetevőktől hordozott, mindenestre más okoktól függ, mint amelyek a nép- vagy tömeg-egyházban hatásosak. . . . Valószínűleg létezik a kereszténység legnagyobb személyi megvalósíthatóságának olyan optimuma, amely a milliók éppen nem maximális kereszténységében leledzik.”⁵

A világ kritikus szeme rajtunk — és ez nem mindig kellemes dolog. Egyházi személyek helytelen viselkedésétől kezdve, az egyes közületek zavart anyagi, pénzügyi helyzetén keresztül, egészen az ún. katolikus országok magatelhatási statisztikáikig szinte minden nyilvánosságra jut. A felmerülő vallási és egyházi problémákat igen gyakran sokmillió televíziós közönség előtt kell „megvitatni”, mert a tömegtájékoztatási eszközök éppen a kényes pontokat szellőztetik. A szekularizált társadalom pedig szigorúan ítélkezik pontosan a vallást és erkölcsöt képviselő személyek és intézmények felett. Elvárja, hogy betartsák, amit hirdetnek; öntudatlanul is kibúvót kereshet maga számára: lám, nem is kell olyan komolyan venni ezeket az elveket, hiszen képviselői sem tartják be. — Ha ez az állapot nem is kényelmes, megtisztító hatása vitathatatlan. Az igazságnak nem kell irtóznia a nyilvánosságtól, és a kritika megtanítja nekünk, hogy mi a felfogása és az igénye azoknak, akikhez küldetésünk szól. Talán először van esélyünk a kereszténység történelmében arra, hogy felvilágosult, és nem egykönnyen megfélemlíthető emberek józan kritikája segítségével csiszolgassuk az Isten és az ember viszonyára, az emberi lét értelmére vonatkozó felfogásunkat és mondanivalónkat. Más szóval: manapság nem mondhatunk büntetlenül üres frázisokat. Ez egyúttal igazi kihívás az őszinteségre és a szavahihetőségre, mely ellenállhatatlanul hódít.

Ezen a rögös úton többször jövünk zavarba, mint régebbi korok keresztényei, amikor az egész társadalom hívőnek vallotta magát. De ez a szakadék szélén való vándorlás rákényszerít minket arra, hogy megszokjuk, és a ránk bízottakat is arra szoktassuk, hogy az igazság birtokában sem lehet minden kérdést azonnal és véglegesen megválaszolni. A történelmi, lélektani és szociológiai relativitásokat ismerő ember számára eleve gyanús, ha minden felmerülő problémára kész recept-válasz van kéznél. Ugyanígy meggondolandó, hogy elegendő-e az esetleg ismertté vált visszásságokra az általános válasz:

Az egyház, saját tanítása szerint, a bűnösök egyháza is. Ki fogadna el egy ilyen általános választ valamelyik politikai párttal kapcsolatban? – Ha a szekularizált világ igényeinek megfelelően a kendőzetlen őszinteségre törekszünk, akkor megnyílik az út az egyház lényegi hivatása, az állandó „aggiornamento” felé, amely csak az örök igazságok napi árfolyamon való értelmezésében valósítható meg a szüntelen dialógus segítségével.

Következmények

Ha a fenti rövidre fogott elemzés találó, igen sok következtetést lehet levonni a szekularizált társadalmakban szükséges keresztény beállítottságra és magatartásra nézve. A legfontosabbnak az tűnik, hogy mindenki személyesen elmélkedje át hivatását az adott körülmények között, és állapítsa meg a teendőket saját maga számára. – Itt csak példaként két szempontra térünk ki, melyek a legfontosabbak közé tartoznak, és talán képesek jelezni a szükséges megfontolások sokrétűségét.

Az első az egyház küldetésének és megnyilatkozásának a formájára vonatkozik. – Köztudomású, hogy az emberek közötti közlekedés a gondolkodásmód s annak eszköze, a nyelv segítségével történik. Nos, ha a vallási és a profán szféra, a vallásos hit és az intézményes egyház között szakadék keletkezett, akkor ezt az egyház képviselőinek is tekintetbe kell venniük. A kétnyelvűség különleges feladata válik itt nyilvánvalóvá. A hagyományos keresztény gondolkodásmód és kifejezésmód megtartása mellett törődni kell a profán világ gondolkodásmódjának és kifejezésmódjának elsajátításával. A teológiai képzettség és az elmélkedésekben való átéltség sok vallásos elemet emel be az ún. plauzibilitás síkjába (vagyis abba a gondolatvilágba és gondolkodásmódba, amelyben elfogadhatóvá, valószínűvé vagy egyenesen magától értetődővé válik), de tökéletesen értelmetlen maradhat a „kívülállók” számára. Ezoterikus, vagyis a csak egy csoporton belül érthető elgondolás és „tolvajnyelv” a tagok számára ugyan hasznos és fontos lehet, de ugyanakkor a csoport izoláltságát is növeli. A szekularizált világ ténye ma a keresztény embert arra kényszeríti, hogy továbbra is ápolja hagyományos fogalmait, de éppen olyan komolyan vegye azok lefordítását a profán világ nyelvére. Az egyház igen sok elmélkedő hívének, papjának és szerzetesének értékes és meleg élmény a „Salve Regina” örökszép szövege és dallama, de mit kezdjen egy keresztény hagyománnyal nem rendelkező gépészmérnök vagy segédmunkás azzal, hogy „Üdvözlégy”, és hogy „irgalmasság anyja”? Vagy milyen hatást vált ki egy részben vagy egészen kívülállóban, ha azt hallja, hogy a katolikusok a „Szenszékrol” beszélnek? Ilyen értelemben nehezedik súlyos felelősség az egyház vezetőinek és tagjainak vállára: Az egyház küldetése minden embernek szól: meddig zárkozhat tehát be az örök igazságok hagyományos kifejezési formáiba, s meddig kell bevetnie magát, hogy teljes erővel építsen hidat a tőle különböző gondolkodási formák felé.

A második példa tartalmi meg gondolásokra utal. A profán világ egyik legfőbb jellemzője a relativitás tudatosítása. A történelemtudomány, a lélektan és a szociológia alaposan hozzájárultak ehhez a fejlődéshez. De pontosan itt nyílik meg a vallásos hit igazi esélye. — A tapasztalati tudományok mindent oksági összefüggésekre vezetnek vissza, és nem ismerik az ember személyi felelősségének a fogalmát. Ezzel egyértelműen bizonyítják az emberi transzcendens meggyőződés szükségességét. A gyermeknevelés példájával élve: Teljesen világos, hogy egy mohamedán világban nevelt ember saját gyermekeit más elvek alapján neveli, mint az, aki keresztény világnézetben nőtt fel. De mindkettőnek, akkor is ha szociológiailag felvilágosult emberekről van szó, döntenie kell a nevelés konkrét lépéseiről, éspedig anélkül, hogy megvárná a világnézetek és a szociológiai irányzatok küzdelmének végeredményeit. Hiszen mindenki, aki a fiatal fejlődő embernek igazi javát akarja, a nevelés tartalmát vagy a társadalmakban uralkodó különböző, tehát viszonylagos felfogásokból meríti, vagy a véletlenre bízta, vagy pedig szilárd meggyőződéséből vezeti le. És ebben a döntésben semmiféle profán racionalitás nem segít neki — itt csak a hit biztonsága mutat irányt. — A szekularizált világ legdrámaibb kihívása a keresztény ember számára tartalmilag abban áll, hogy meg kell okolnia, miért az ő válasza a jobb.

- (1) **P. M. Zulehner:** „Leutereligion”. Eine neue Gestalt des Christentums auf dem Weg durch die 80-er Jahre? Wien 1982, 58. o.
- (2) **Pl. F. X. Kaufmann, W. Kerber, P. M. Zulehner:** Ethos und Religion bei Führungskräften. München 1986.
- (3) **Vö. M. Prisching:** Gesellschaftliche Krisen: eine soziologische Analyse ihrer Typen, Bedingungen und Folgen. Wien, Köln, Graz 1986.
- (4) **M. Weber:** Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Tübingen 1968, 3. kiadás, 593—594. o.
- (5) **K. Rahner:** Über die heilsgeschichtliche Bedeutung des einzelnen in der Kirche. In: K. Rahner: Sendung und Gnade. Beiträge zur Pastoraltheologie. Innsbruck, Wien, München, 1966, 110. o.

Waigand József

A SZEKULARIZÁLT VILÁGBAN ÉLŐ EGYHÁZ

Előre bocsátom: egyházon nemcsak a római katolikus egyházat értem, de a testvér-egyházak közösségét is, hiszen Krisztusról egyformán kell tanúságot tennünk ebben a mai világban. Tanulmányomat három pontba foglalom össze: 1.) A szekularizmus, mint világjelenség. — 2.) A keresztény hívek szerepe a szekularizált világban. — 3.) A hivatalos egyház és a szekularizált világ viszonya.

Ez a kis tanulmány főleg Európára vonatkozik. Magától értetődik viszont, hogy cikkem forrásai elsősorban hazaiak: saját tapasztalataimon kívül nagyon